

Religiös slakt i Sverige – vad säger lagstiftningen? – analys

Flertalet människor i Sverige har troligen ytterst begränsade kunskaper om hur konventionell slakt går till i praktiken. Ännu färre vet hur religiös slakt, så kallad halal-slakt (muslimsk slakt) respektive kosher-slakt (judisk slakt) går till, eller vilka författningar som reglerar området för svenskt vidkommande. Icke desto mindre går debattens vågor heta både i massmedia och på sociala medier så snart frågan kommer upp. Mot bakgrund av detta ges här i denna artikel av JP Infonets expert Charlotte Berg en kort genomgång av det rättsliga läget i frågan för svenskt vidkommande, med vissa hänvisningar även till läget i andra länder.

Krav på bedövning

Slakt innebär att djur avlivas för att bli livsmedel/kött, och detta görs vanligen genom att djuret avblodas genom ett snitt tvärs över halsen eller ett stick framifrån i bröstet, så att större artärer skärs av och djuret förblöder. Under andra halvan av 1800-talet ökade kunskapen om djurs förmåga att känna smärta och att lida både inom det vetenskapliga samfundet och bland allmänheten, vilket fick till följd att krav restes på att minska djurens lidande i samband med slakt, genom att bedöva dem före avblodning. Noteras ska att bedövning i detta sammanhang inte har något att göra med lokalbedövning eller små bedövningssprutor av tandläkartyp, utan innebär att djuret på något sätt ska göras helt medvetslöst innan det avblodas.

Redan vid denna tid förekom – om inte annat så av praktiska skäl – att man bedövade nötkreatur genom ett tungt slag i huvudet (jämför talesättet att ”stupa som en klubbad oxe”). Mindre djur såsom grisar, får och fjäderfä kunde vanligen hållas tillräckligt stilla under slakten också utan bedövning även om djuren inte nödvändigtvis stillatigande accepterade behandlingen (jämför talesättet ”skrika som en stucken gris”). På 30-talet hade bedövning i samband med slakt blivit tämligen allmänt förekommande, och den första svenska lagstiftningen på området infördes. Motsvarande utveckling sågs i många andra europeiska länder.

Vid slakt av samtliga i Sverige förekommande djurslag krävs idag enligt 5 kap 1 § djurskyddslagen (2018:1192) att djuren är bedövade vid slakt. Detta krav utvecklades sedan i 30 § djurskyddsförordningen (1988:539). Här kan man konstatera att begreppen religiös slakt, halal-slakt, kosher-slakt eller liknande över huvud taget inte omnämns i lagstiftningen. Inga undantag görs vare sig för småskalig slakt eller hemsakt, eller med anledning av slaktarens eller konsumentens religiösa övertygelse; alla djur ska bedövas inför slakt. Sedan djurskyddslagen och förordningen uppdaterades 2018 respektive 2019 finns inte heller någon möjlighet för Jordbruksverket att bevilja undantag från kravet på bedövning beträffande fjäderfä och kaniner. En sådan möjlighet fanns alltså tidigare, enligt SFS 2007:362, dock inkom inga ansökningar om sådana undantag till myndigheten medan det regelverket var gällande.

Av detta följer att kravet på bedövning före slakt i praktiken är absolut, och gäller både konventionell och religiös slakt. Mer detaljerade bestämmelser kring genomförandet av vissa bedövningssätt vid slakt finns i Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2019:8, ändrad

genom SJVFS 2020:22) och allmänna råd om slakt och annan avlivning av djur. Man bör dock hålla i minnet att djurskyddslagen per definition endast omfattar djur som hålls av människan, vilket innebär att jakt av vilda djur - som ju vanligen sker genom skott i bröstet - inte omfattas av dessa bestämmelser och heller inte bedövas i samband med avlivning.

På området djurskydd vid slakt finns också relativt omfattande EU-lagstiftning, främst i form av en förordning som trädde i kraft vid årsskiftet 2012/13, Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning. I denna förordning anges att djur ska vara bedövade vid slakt (Art 4.1). Dock finns en möjlighet till undantag gällande kravet på bedövning före slakt, genom artikel 4.4 som anger att bedövningskravet inte gäller djur som slaktas med särskilda metoder som påbjuds av religiösa riter, under förutsättning att slakten äger rum i ett slakteri. Vidare anges att medlemsstaterna har möjlighet att behålla strängare regler kring detta (och andra slakt- och avlivningsfrågor) i de fall där sådan lagstiftning redan gällde vid den tidpunkt då förordningen beslutades år 2009 (Art 26.1). Så är fallet med den svenska djurskyddslagen. Även nya nationella bestämmelser inom området religiös slakt får antas (Art 26.2 c). Kontentan av detta resonemang är således att även om EU-förordningen generellt är överordnad nationell lagstiftning så finns öppningar för nationell särslagstiftning, och det svenska totalförbudet mot obedövad slakt kvarstår.

Olika typer av religiös slakt

Hur kan det då komma sig att religiös slakt ändå, fullt lagligt, förekommer i Sverige? Jo, det beror på att det inte finns någon entydig koppling mellan "religiös slakt" och "slakt utan bedövning", åtminstone inte vad gäller den muslimska halalslakten. Man bör här vara medveten om att inom kristendomen och dess religiösa skrifter har förhållandevis liten vikt lagts vid djurens eventuella välbefinnande över huvud taget. Inom både judendom och islam finns däremot mer detaljerade anvisningar för vilka födoämnen och djurslag som anses acceptabla att äta (exempelvis inte gris, en regel som för övrigt också nämns i bibeln), gällande i vilket skick djuren ska befinna sig vid slakt (exempelvis friska och oskadade) och hur själva slakten ska gå till (exempelvis egenskaper hos slaktaren respektive kniven). Hanteringen av djuren och hur själva slakten genomförs har alltså tillmätts stor betydelse. Man bör också hålla i minnet att dessa religiösa skrifter härstammar från en tidsperiod långt innan konceptet "bedövning" över huvud taget hade utvecklats. Bedövning är därför inget som uttryckligen omnämns i skrifterna - varken som tillåtet, önskvärt eller förbjudet -, och det anses generellt att de religiösa anvisningarna ursprungligen troligen hade flera olika syften, omfattande både livsmedelshygien, djurskydd och en strävan att markera grupptillhörighet.

När dessa religiösa regelverk ska tillämpas i dagens samhälle är det måhända inte så förvånande att tolkningarna skiljer sig en hel del, inte bara mellan religionerna utan även inom respektive religion. Något förenklat kan sägas att auktoriteter på koshersidan för närvarande generellt inte accepterar någon form av bedövning före slakt. Däremot accepterar vissa judiska grupper att bedövning görs omedelbart efter det att halssnittet har lagts, så kallad post-cut stunning, så att djuret likväl är bedövat under stora delar av den tid som avblodningen pågår. Beträffande halalslakt är frågan än mer invecklad. Det finns fyra lagskolor inom Islam. Två av dessa, Shafi och Hanafi, accepterar bedövning före snittläggning under förutsättning att djuret inte hinner dö innan avblodningen påbörjats. Stora grupper accepterar sådana typer av bedövning före slakt som är helt reversibla, det vill säga metoder där djuret ifall det inte avblodas kan vakna upp och vara oskadat, vilket är fallet vid vissa typer av elektrisk bedövning respektive vissa typer av gasbedövning. Ytterligare andra grupper accepterar även bedövning som inte är reversibel, under förutsättning att djurets hjärta likväl slår under avblodningen, vilket till exempel är fallet när

djur bedövas med hjälp av bultpistol eller med ett gevärsskott i huvudet. Slutligen finns det muslimska grupper som gör andra tolkningar och inte accepterar bedövning över huvud taget, eller bara accepterar post-cut stunning.

Den halal-slakt som förekommer på slakteri i Sverige sker alltså alltid med föregående bedövning, i enlighet med svenska djurskyddskrav. Sådan slakt sker under samma typ av offentlig kontroll (Livsmedelsverkets officiella veterinärer samt länsstyrelsens djurskyddsinspektörer) som all annan slakt. Både reversibel och icke-reversibel bedövning kan förekomma, precis som vid konventionell slakt. Det förekommer att denna slakt sker som en separat del i verksamheten på slakterier som i övrigt bedriver konventionell slakt. Det som normalt skiljer denna halal-slakt i Sverige från konventionell slakt är tre faktorer: slaktaren ska vara en troende muslimsk mansperson, djuren ska vara vända mot Mecka vid slakt, och en kort välsignelse ska läsas över djuren. Svenska myndigheter har gjort bedömningen att ingen av dessa faktorer påverkar djurskyddet, och ingen av dem är heller reglerade i djurskyddsförfattningarna. Däremot omfattas givetvis de muslimska slaktarna av samma kompetenskrav som andra slaktare (Rådets förordning (EG) nr 1099/2009, Art 21).

Religionsfrihet kontra djurskydd

Både halal-slakt och kosher-slakt omgärdas av ett antal religiösa regler som inte direkt har med förekomsten av bedövning att göra. Dessutom omfattar de religiösa dietreglerna många faktorer som inte har med själva slaktmomentet att göra utan rör exempelvis hanteringen av djuren under uppfödningssperioden, samt även frågor som rör annat än just kött. Det är uppenbart att slakt i många länder, oavsett om det rör sig om konventionell eller religiös slakt och oavsett om bedövning tillämpas eller inte, försiggår på ett sätt som knappast är i enlighet med respektive slaktmetods principer eller lokalt gällande regelverk. Detta är en fråga som kanske främst handlar om okunnighet, likgiltighet och ekonomiska faktorer, och inte om religiösa påbud eller förbud.

I västvärlden har dock frågan om religiös slakt kommit att fokuseras helt på frågan om bedövning eller ej, så även bland många företrädare för de berörda religionerna. I många andra europeiska länder tillåts religiös slakt utan föregående bedövning för de grupper som av religiösa skäl kräver det. Absoluta krav på bedövning finns i dagsläget utöver i Sverige även i ytterligare en handfull europeiska länder (t.ex. Norge, Danmark, Slovenien och Schweiz), medan flertalet EU-länder av hänsyn till religiösa skäl tillåter obedövad slakt i en eller annan form. Exakt vilka länder som tillåter vad tenderar att ändras över tiden. Olika typer av nationell särslagstiftning kan icke desto mindre reglera hur detta görs. Det kan exempelvis finnas krav på bedövning direkt efter snittläggning eller strikt reglering av mängden slaktade djur baserad på religiösa gruppers behov på nationell nivå. Dock tillämpas i vissa medlemsstater en princip om total avsaknad av krav på bedövning så snart en del av slakten vid ett slakteri möjligen kan komma att vara efterfrågad av religiösa konsumenter inom eller utom landet. Detta innebär att det, av praktiska och ekonomiska skäl, inte minst tidigare har förekommit en omfattande "överproduktion" av kött från djur slaktade utan bedövning. Denna tillämpning har dock EU-kommissionen på senare år arbetat för att stävja, genom att betona att det religiösa undantaget från kravet på bedövning just är avsett att vara förbehållet djur som slaktas för de religiösa grupper som efterfrågar detta. Någon möjlighet för svenska politiker att förbjuda import eller införsel av kött från djur som slaktats utan bedövning finns inte, mot bakgrund av EU:s regelverk om fri rörlighet.

Långt ifrån alla muslimska eller judiska konsumenter efterfrågar halal- eller koshermärkt kött till vardags. I Sverige finns idag ingen definition av begreppen "halal" eller "kosher" fastställd

i lagstiftningen, vilket innebär att sådan märkning av livsmedel inte är reglerad. Det finns därför i praktiken obefintlig möjlighet för en religiös konsument att i butiken avgöra vilken typ av halalslakt (med eller utan bedövning, reversibel eller irreversibel) som använts, även om en del privata certifieringsinitiativ samt möjlighet till så kallad frivillig ursprungsmärkning finns. För kött från svenska slakterier gäller i enlighet med ovanstående resonemang alltid att djuren har bedövats, medan importerat halalmärkt kött kan vara slaktat antingen med eller utan bedövning. Därutöver förekommer även import respektive införsel till Sverige av kött från djur som slaktats utan bedövning, utan att detta nödvändigtvis alls framgår för konsumenten. Detta eftersom, som ovan nämnts, långt ifrån allt kött som produceras vid slakterier som tillämpar obedövad slakt sedan säljs specifikt till religiösa grupper. Märkning av sådant kött diskuteras inom EU eftersom det finns djurskyddsengagerade konsumenter som aktivt vill undvika kött från djur som slaktats utan bedövning, men inga sådana beslut är fattade.

Rätten att slakta i enlighet med religiösa påbud, oavsett hur dessa tolkas, framhålls ofta som en viktig del i grundlagsstadgade religionsfriheten. Här finns dock olika uppfattningar kring hur långtgående denna frihet är. Det torde råda enighet om att den omfattar trosfrihet, det vill säga rätten att ha vilken religiös tro man vill, och att verklig religionsfrihet sträcker sig längre än så och även omfattar iakttagandet av religiösa sedvänjor. Detta framgår till exempel av den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Det är dock inte givet att alla handlingar som kan utföras i religionens namn nödvändigtvis ska ingå i vad som bör accepteras i religionsfrihetens namn. Här handlar det i viss mån om vissa levande varelsers (människors) rätt att utöva sin religion såsom man själv uppfattar den och dess påbud inom den religiösa gemenskapen, gentemot andra levande varelsers (djurs) rätt att skyddas mot onödigt lidande. Det finns en överväldigande vetenskaplig enighet om att slakt utan bedövning medför extra lidande, och exempelvis ställer sig den europeiska veterinärfederationen (FVE) helt bakom krav på bedövning vid alla typer av slakt, även om det - som i alla frågor - går att hitta enstaka forskare som inte är övertygade. Den som i Sverige skulle försöka slakta djur utan bedövning kommer med största sannolikhet att lagföras för djurplågeri (djurplågeri, som faller under 16 kap. 13 § brottsbalken (1962:700), förutsätter uppsåt eller grov oaktsamhet) eller brott mot djurskyddslagen. Det är dock uppenbart att man i många andra länder genom att kräva bedövning vid alla typer av slakt utom vid religiös slakt gjort en annan avvägning mellan djurens rätt till skydd och religiösa gruppers önskemål om utövandet av religiösa sedvänjor. I denna diskussion har även socioekonomiska faktorer, historiska och politiska hänsyn utan tvekan varit av stor betydelse.

Det finns i Europa både djurskydds- och djurrättsorganisationer, liksom politiska partier, som anser att möjligheten att av religiösa skäl slakta djur utan bedövning är helt oacceptabel ur djurskyddsynvinkel, och borde tas bort ur regelverket. Parallellt med detta har den skrivning i EU-förordning 1099/2009 som ger medlemsstaterna möjlighet att på nationell nivå behålla strängare djurskyddskrav, såsom krav på bedövning även vid religiös slakt, ifrågasatts av religiösa grupper, som anser att sådana förbud utgör ett brott mot den grundläggande religionsfriheten. Frågan lyftes nyligen till EU-domstolen av en judisk organisation i Belgien, och dom i ärendet meddelades i mitten av december, vilket tidigare nämnts i ett referat här på JP Djurnet (https://www.jpinfo.net/se/JP-DjurNet/Analyser-och-referat/Analyser-och-referat/d_4182163-bedovning-vid-religios-slakt-far-kravas-i-nationell-lag--referat-av-dom-fran-eu-domstolen). I korthet slår EU-domstolen i sin dom fast att det är fullt möjligt för medlemsstaterna att välja att inte tillåta religiös slakt utan bedövning. Domstolen bedömer att det går att göra en sådan avvägning mellan religionsfrihet och djurskydd, och att nationella bedömningar här måste accepteras. Domstolen slår fast att medlemsstaterna, för att främja djurskyddet, kan föreskriva om krav på bedövning (åtminstone reversibel sådan) vid slakt, utan att detta skulle innebära att de grundläggande rättigheterna (i detta fall

religionsfriheten) kan anses vara åsidosatt. Domstolen konstaterar att djurskyddsintresset i form av begränsningen av slaktmetoderna kan anses utgöra ett relevant samhällsintresse, och att sådan begränsning är proportionerlig.

Kontentan av detta resonemang är således åter igen att även om EU-förordningen generellt är överordnad nationell lagstiftning så finns öppningar för nationell särslagstiftning, och det svenska totalförbudet mot obedövad slakt kvarstår.

Charlotte Berg,
Professor i husdjurens miljö och hälsa
Institutionen för husdjurens miljö och hälsa, SLU
Nationellt Centrum för djurvälstånd